

De expo 'Vrouwelijk meervoud – féminin pluriel' verkent nieuwe paden

Dr. Anne Snick

De auteur is coördinator van vzw Flora, het netwerk voor vorming en werkcreatie met vrouwen.

De Flora tentoonstelling '*Vrouwelijk meervoud – féminin pluriel*' die in december 2006 in de Beursschouwburg in Brussel te zien was, heeft heel wat bezoeker verrast. Dat het niet om een 'gewone' tentoonstelling gaat, is duidelijk. Ze laat zich niet vatten onder de gangbare categorieën waarmee dit soort evenementen doorgaans wordt benaderd.

Aan deze expo is gewerkt door vierhonderd laaggeschoolde vrouwen uit heel België, onder artistieke begeleiding van kunstenaar Jan Vromman. Ze is opgebouwd als een 'forum', een ruimte voor debat en participatie. Vooraan bevindt zich een 'spreekgestoelte' waarachter de vrouwen het woord nemen. Dat gebeurt via de projectie van audiovisueel materiaal, met als centraal beeld een vrouw die aan het publiek een brief voorleest, met daarnaast beelden van een dag uit haar leven en van de ruimere omgeving waar ze leeft. Ongeveer twintig vrouwen komen zo in beeld. Het 'halfmond' bestaat uit tafeltjes waarvan de bladen door de vrouwen bewerkt zijn en waarop ze uiting geven aan hun dromen, hun ervaringen, hun zorgen. Verder zijn er monumentale textielkunstwerken (wandkleden en knuffels), gemaakt door telkens drie organisaties uit de drie gewesten, een (virtuele) receptietafel, een salon, een website en schermen met beelden over de 'passies' van de vrouwen.

Ontoereikende kaders

Enkele Vlaamse kranten die over het bezoek van Prinses Mathilde aan de expo te Brussel verslag uitbrachten, noemden het een blijk van steun aan 'kansarme kunstenaressen'. Die terminologie zegt even veel over de kranten als over de expo zelf. Wat de reporters gezien hebben, hebben ze in vertrouwde schema's geplaatst. Een tentoonstelling in een Brusselse cultuurtempel, dat zal wel onder de rubriek 'kunst en cultuur' vallen, moeten ze gedacht hebben. Maar omdat ze niet helemaal in dat hokje paste, hebben ze er het woord 'kansarm' aan toegevoegd. Maar wie de tijd nam om even bij het getoonde materiaal stil te staan, had wel door dat er meer aan de hand was. De vrouwen die deze expo maakten, horen niet bij een kunstclub of -academie, maar werken in organisaties voor socio-professionele inschakeling. Het zijn deze organisaties, partners van het Netwerk Flora, die de expo hebben opgezet.

Maar ook vanuit dat perspectief is de tentoonstelling niet eenvoudig te 'klasseren'. Een expo als 'methodiek' voor socio-professionele inschakeling, is dat niet erg ver buiten de lijntjes kleuren? Het past alleszins niet in de 'gangbare' concepten en kaders waarmee men over socio-professionele inschakeling denkt. De klemtoon verschuift daarin meer en meer naar professionele opleiding *tout court*. De focus ligt vooral op kwalificerende activiteiten, en alle andere activiteiten worden als 'niet productief' of 'niet rendabel' naar andere sectoren toegeschoven. Men gaat ervan uit dat participatie aan het sociale en culturele leven vanzelf zal volgen eens de vrouwen over een inkomen beschikken. Ze hebben dan immers de 'middelen' om aan socio-culturele activiteiten en vormingen deel te nemen, hun capaciteiten te ontwikkelen en betrokken te geraken bij het gemeenschapsleven in hun omgeving. Hoewel deze redenering plausibel lijkt, weten de lidorganisaties van Flora dat het bij vrouwen in kansarmoede ingewikkelder ligt. Professionele inschakeling leidt bij hen niet automatisch tot maatschappelijke participatie; er zijn heel wat 'tussenliggende schakels' die dat bemoeilijken. Bovendien leidt de splitsing tussen de sociale (participatie) en professionele (kwalificatie) insteek tot een aantal perverse effecten, waardoor beide doelen moeilijker te bereiken worden.

Het keurslijf van maatschappelijke sectoren: een maatje te klein?

Tewerkstelling is voor laaggeschoolde vrouwen vaak de enige manier om toegang tot de publieke ruimte te krijgen. Het volgen van een opleiding of het vinden van een job is voor hen veelal het enige aanvaardbare motief om naast hun zorgarbeid ook activiteiten

buitenshuis te mogen ontwikkelen. Heel wat organisaties betrekken de partners van de vrouwen bij het onthaal om hun weerstand tegen de opleiding weg te nemen. Bovendien is het niet zelden de enige sector die voor deze vrouwen laagdrempelig genoeg is. De weg naar vormingswerk, verenigingsleven of culturele activiteiten ligt vaak bezaaid met financiële, psychologische of culturele obstakels; of als het om avondactiviteiten gaat, kan kinderopvang een probleem vormen. Deze vrouwen kloppen dan ook niet slechts met een vraag naar 'kwalificatie' bij de organisaties aan, maar met een veel ruimere nood aan participatie, zingeving, zelfontplooiing. Voor hen heeft het dan ook verregaande consequenties als socio-professionele inschakeling gereduceerd wordt tot kwalificerende vorming, en als al wat met sociale en culturele participatie betreft, naar een ander 'domein' wordt verwezen. De inschakelingsorganisaties worden gedwongen zich te beperken tot een eng economische visie op vorming, terwijl de actoren die geacht worden rond de ruimere maatschappelijke participatie te werken, deze doelgroep haast niet bereiken. De splitsing van de publieke ruimte in 'compartimenten' of 'kokers' heeft dus als effect dat deze vrouwen nog louter als potentiële werknemer, als 'productiefactor' benaderd worden, en dat elementen als burgerschap, zingeving en participatie in hun levenstraject geen plaats meer krijgen. Nochtans heeft de samenleving nood aan vier vormen van 'arbeid' om goed te kunnen functioneren: naast de productieve (loon-)arbeid gaat het om zorgarbeid (de zorg voor ouderen en kinderen), sociale arbeid (burgerschap, engagement, participatie, ...) en zelfarbeid (investeren in de eigen talenten en het eigen welzijn). In de economische logica primeert de productieve arbeid echter boven de andere vormen; vooral laaggeschoolde vrouwen zijn hiervan de dupe. Doordat zij hun zorgarbeid minder aan anderen kunnen delegeren (via kinderopvang, poetshulp, ...) is een voltijdse baan vaak moeilijk houdbaar. En als ze al werk hebben, is er voor sociale arbeid en zelfarbeid al gauw helemaal geen ruimte meer. Als Flora rond gender werkt, dan gaat het om het valoriseren van de diverse soorten van arbeid én om een betere verdeling ervan tussen beide seksen.

Paradox

Het is opmerkelijk dat bedrijven voor hun hoger geschoolde werknemers vaak wel investeren in culturele evenementen of vormingsactiviteiten die tot persoonlijke ontplooiing (zelfarbeid) en 'teambuilding' (sociaal leren) leiden; men weet dat dit de productieve arbeid ten goede komt. Ook het leren werken met computers – meer en meer een essentiële vaardigheid voor alle burgers – wordt voorbehouden voor de beter opgeleide mensen. Op die manier krijgen laaggeschoolde werknemers de boodschap dat dit soort vormingsactiviteiten voor hen niet belangrijk zijn, dat het niet (de moeite) "loont" om erin te investeren. Vaak nemen ze die boodschap over, en raken ervan overtuigd dat culturele en sociale activiteiten in de brede zin niet voor 'mensen als hen' bestemd zijn. De versmalling van de opleiding binnen de socio-professionele inschakelingssector tot wat direct economisch rendabel is (vanuit de logica van een privé-bedrijf gezien¹), leidt dus ook tot een 'leerproces', maar één dat mensen juist "afleert" hun eigen plaats in de samenleving in te nemen. Zij krijgen noch de ruimte om een persoonlijk project te ontwikkelen waarin tewerkstelling een zinvol element kan zijn, noch de kans om zelfvertrouwen te ontwikkelen. Het overheersen van een eenzijdige economische logica leidt tot wat men 'disempowerment' zou kunnen noemen. Het geeft mensen een gevoel van onmondigheid en machteloosheid, terwijl de taak van de inschakelingsorganisaties juist is hen te 'activeren': een paradoxale opdracht!

Doordat activering zo eenzijdig toegespitst wordt op kwalificerende vaardigheden en arbeidsattitudes, wordt impliciet de boodschap gegeven dat werkloosheid en maatschappelijke uitsluiting eigenlijk individuele problemen zijn, te wijten aan een persoonlijk tekort in capaciteiten en/of motivatie. Ook participatie wordt dan een individuele kwestie: eens men gekwalificeerd genoeg is om geld te verdienen, zal men ook kunnen participeren. Men heeft dan zagezegd de 'keuze' om al dan niet aan vormings- of culturele activiteiten te participeren. Het is duidelijk dat deze individuele benadering teveel lasten op de schouders van kansarme vrouwen legt. Voor velen is het al een hele prestatie als ze erin slagen om in het huishouden de eindjes aan elkaar te knopen en hun job vol te houden. Ze hebben vaak niet de 'reserve' aan energie en

mogelijkheden om daarnaast ook nog eens initiatief rond culturele en sociale activiteiten te nemen, zelfs al worden die gratis aangeboden. Participatie kan voor deze groep maar een concrete invulling krijgen als op voor hen haalbare plaatsen 'burgerschapsvorming' in de ruime zin een plaats krijgt, als er ruimte is voor sociaal leren, zingeving en debat, op een manier die aan hun mogelijkheden en noden is aangepast. De wijze waarop culturele participatie doorgaans worden ingevuld, bevat voor deze doelgroep ook een paradoxale boodschap. Vaak wordt gezegd dat ze eerst de 'codes' moeten leren om culturele activiteiten op waarde te kunnen schatten. Ook hier is de impliciete boodschap dat hun marginalisering aan een tekort in hun persoonlijke capaciteiten te wijten is. Bovendien, als de doelgroep eerst de codes moet leren, dan is dat omdat het cultuuraanbod doorgaans niet op hun leefwereld geënt is, maar op het (middenklasse) perspectief van de kunstproducenten. Een wereld die hen vreemd is, wordt als superieur en normatief voorgesteld; participeren kan maar als ze zich die 'vreemde' codes 'eigen' maken. Hun eigen codes of zingevingen worden dus in naam van de participatie gemarginaliseerd. De Flora expo draait deze logica om door de leefwereld van deze vrouwen zichtbaar te maken, en het publiek uit te nodigen om ook eens de eigen 'codes' en verwachtingspatronen in vraag te stellen.

Een expo en een publiek forum

Het Netwerk Flora stelt zich als taak de maatschappelijke missie van de lidorganisaties te ondersteunen. Op het niveau van de individuele organisaties komt die missie vaak onder druk te staan door de eenzijdig op productiviteit en rentabiliteit gerichte logica waarin ze moeten werken. Maatschappelijke doelen als armoedebestrijding en gelijke kansen vereisen dan ook 'collectieve' actie en reflectie, en dat is de functie die het netwerk voor de lidorganisaties vervult². De tentoonstelling vormt een verkenning van een andere, bredere visie op socio-professionele inschakeling en participatie. Zoals in alle acties van Flora gaat het om een vorm van actieonderzoek; de expertise van Flora inzake gender, arbeid en maatschappelijke uitsluiting wordt immers steeds samen met de partnerorganisaties ontwikkeld, in een participatief proces waarin de inzichten van de mensen op het terrein worden gevaloriseerd en in nieuwe kaders en concepten vertaald. Ook de expo is een laboratorium voor innovatieve manieren om maatschappelijke doelstellingen te bereiken, gegroeid uit eerdere ervaringen van het netwerk. Sinds het ontstaan van Flora in 1994 organiseert het netwerk tweejaarlijks een 'Forum', een ontmoeting tussen de laaggeschoolde vrouwen uit alle lidorganisaties, waar over een bepaald thema van gedachten wordt gewisseld. Het Forum van 2003 had als thema 'Wij hebben talenten'. Doorgaans worden de vrouwen – ook binnen het activeringsdiscours – benaderd vanuit wat ze *niet* kunnen of *niet* weten; velen van hen zijn er dan ook van overtuigd dat ze 'niets kunnen', geen talenten hebben. Toch slaagden op dat forum de vrouwen erin elkaar ruim 20 workshops te geven, gaande van zang of het werken met een computer, over dansen of Marokkaanse tatoeages, tot kennis over de natuur. Bij de evaluatie bleek dat deze ervaring voor alle vrouwen een ingrijpende groei-ervaring was, waaruit ze ook achteraf kracht putten om stappen te zetten in hun socio-professionele inschakeling. Ze werden zich bewust van wat ze te bieden hebben, en van de vreugde en trots die men ervaart als men kan tonen wat men kan en er waardering voor krijgt! Voor het Forum 2005 werd dan ook beslist om verder in die richting te gaan, de capaciteiten van deze vrouwen ook publiek zichtbaar te maken, en zo aanzetten te geven tot een 'andere' visie op socio-professionele inschakeling en activering.

Welke boodschap wil Flora met deze expo brengen?

De expo bekijkt socio-professionele inschakeling vanuit de invalshoek van de laaggeschoolde vrouwen zelf. Ze wil zichtbaar maken hoe de diverse vormen van arbeid binnen de socio-professionele inschakeling van deze vrouwen een plaats kunnen krijgen. Ze biedt een plaats voor sociaal en 'expressief' leren dat een basis voor zelfvertrouwen legt. Pas als dat er is, kunnen 'kwalificaties' ook tot duurzame inschakeling leiden³. Wat de vrouwen tonen is volgens de gangbare normen misschien niet artistiek hoogstaand, maar het feit dat ze er als 'actor' staan, is een bron van empowerment. Het feit dat ze hun eigen bijdrage of hun organisatie in de expo terugvinden, versterkt hun zelfbeeld. Deelname aan sociaal-artistiek werk biedt hen de kans een eindproduct te realiseren, en

zo een succeservaring te kennen die in hun beroepsleven veel moeilijker te bereiken is. Een job in de schoonmaak, bvb, is vaak repetitief en geeft niet de voldoening iets te 'realiseren': de volgende week moeten ze dezelfde plek weer schoonmaken. Als ze 'afhaken' op het werk, wordt dat altijd als een 'mislukking' gezien, maar het is in die jobs ook veel moeilijk om iets te laten 'lukken' en om succes te ervaren.

De expo toont ook dat kansarmoede vele gezichten kent; het gaat allang niet meer om het 19^e eeuwse beeld zoals in de film 'Daens' getoond wordt! De vele verhalen van de vrouwen zijn zeer uiteenlopend, maar tonen allemaal hoeveel inspanningen de vrouwen leveren om zich in hun omgeving in te schakelen. De expo wil uitsluiting op een andere manier in beeld brengen. Er wordt niet gehengeld naar het medelijden van de bezoekers, er worden geen vochtplekken, loshangende stopcontacten of afbladderend behangpapier getoond, maar een reeks van beeldende werken (tafelbladen) waarop de vrouwen hun 'boodschap' hebben uitgedrukt, hun hoop, hun zorg, hun belevingswereld. Het audiovisuele materiaal toont een reeks portretten van vrouwen gesitueerd in de context van hun dagelijks leven en van hun ruimere omgeving. Door de kadering van het beeldmateriaal verschuift de focus van het individuele verhaal naar de context waarin een dergelijk verhaal te lezen is. Sommige van de getuigenissen zijn zeer schrijnend, pijnlijk of ontroerend; desondanks ligt de klemtoon nooit op voyeurisme maar op de politieke boodschap. Ondanks de diversiteit van de portretten wordt zichtbaar wat de vrouwen bindt: een gezamenlijk project, een gezamenlijke ambitie om zich deze samenleving een volwaardige plaats te verwerven. Dat gedeelde, toekomstgerichte perspectief wordt ook uitgedrukt in de textielkunstwerken. Vrouwen van diverse etnische herkomst werkten samen aan een gezamenlijk sociaalartistiek, 'cultureel' product. Daarbij werd niet zozeer vertrokken van de 'cultuur' als bindmiddel voor of uiting van de eigen etnische identiteit – ook al komen de diverse culturele achtergronden van de vrouwen in de portretten tot uiting – maar van het gezamenlijke project van de vrouwen. Op die manier wordt aan de multiculturele samenleving vorm gegeven. De vrouwen herkennen bij elkaar dezelfde zorgen en ambities (ontroerend tastbaar gemaakt in het 'knuffelkunstwerk'); het samen werken aan een artistiek en maatschappelijk project maakt de expo dan ook tot een gemeenschapsvormende actie, zelfs over (de) taalgrenzen heen!

Van sociaal-artistiek naar socio-professioneel: hoe 'werkt' de expo?

Het mag duidelijk zijn dat de expo geen 'methodiek' is die instrumenteel gebruikt kan worden met het oog op een afgebakende doelstelling, noch t.a.v. de vrouwen, noch t.a.v. het publiek. Het is een uitnodiging om de inspanningen tot integratie niet van één kant te laten komen. Als de expo is opgebouwd als een 'forum', dan is het omdat ze tot debat wil uitnodigen. De sociaal-artistieke insteek geeft de vrouwen de kans om hun boodschap op hun manier te brengen, en niet al bij voorbaat gevat te worden in het discours van de professionals en beleidsmakers die doorgaans 'over' hen debatteren. In zoverre kunst vragen moet stellen bij het vanzelfsprekende, tot een andere 'kijk' moet uitnodigen, wil deze expo ook een ruimer publiek bereiken. Het is een publieke ruimte waartoe iedereen toegang heeft. Wanneer de expo in de komende maanden naar diverse locaties reist, wordt dan ook telkens met lokale partners samengewerkt. De expo wil uitdrukkelijk niet een product zijn dat in Brussel ontwikkeld werd en dat als een vreemd lichaam in de lokale context wordt ingeplant. Telkens wordt nagegaan wat de plaatselijke noden en mogelijkheden zijn, welke activiteiten in de context van de tentoonstelling kunnen worden opgezet, welke debatten of workshops met welke partners voor welk publiek zinvol kunnen zijn. Thema's als gelijke kansen, arbeid, maatschappelijke integratie of diversiteit, kunnen vanuit de expo gevoed worden. Organisaties die in een activiteit of bezoek geïnteresseerd zijn, kunnen met Flora contact opnemen annesnick@florainfo.be

Flora vzw, Vooruitgangstraat 232 in 1030 Brussel.

Telefoon 02/204 06 40 - Fax 02/204 06 49

E-mail : flora@florainfo.be - Website: <http://www.florainfo.be>

Reizende expo:

De expo '*Vrouwelijk meervoud - féminin pluriel*' reist in de komende maanden naar diverse locaties in Vlaanderen.

ANTWERPEN: 8-28 maart 2007

- Atlasgebouw, Carnotstraat 110, 2000 Antwerpen
- Partner: Stad Antwerpen (Dienst Emancipatie – Dienst Integratie) – Buurtservice

MENEN: 13-14-15 april 2007 (enkel projecties)

- Cultureel Festival van de Figuranten
- Partner: De Figuranten (De Figuranten is een erkende sociaal-artistieke werking, structureel gesubsidieerd door het Ministerie van Cultuur. Al tien jaar zetten ze artistieke processen op met bijzondere aandacht voor kwetsbare groepen in combinatie met reguliere groepen in de ruime regio van Menen.)

LEUVEN: 12-27 mei 2007

- Kapel van de Romaanse Poort (deel van Cultuurcentrum Leuven)
- Partner: Dienst Cultuur Stad Leuven- Leren Ondernemen

SINT-NIKLAAS: 8-22 juni 2007

- Zolder van oude regentenschool in Sint-Niklaas
- Partner: ABVV Waasland – Mo-Clean

¹ Deze nuance is heel belangrijk. Vanuit een macro-economisch perspectief is het immers ook 'rendabel' om mensen te laten participeren, aan zingeving en zelfontplooiing te laten werken. Aan maatschappelijke uitsluiting is immers ook een kost verbonden, ook al wordt die in bedrijfsresultaten en bbp niet zichtbaar gemaakt.

² zie Snick Anne (2005). Netwerking als antwoord op de structurele uitsluiting van laaggeschoolde vrouwen. – In: Genderstudies /een genre apart ? Savoirs de genre/ quel genre de savoir? Brussel : Sophia, pp. 127-140.

³ Zie ook Thys, R., De Raedemaecker, W. & Vranken, J. (2004), Bruggen over woelig water. Is het mogelijk om uit de generatie-armoede te geraken? Leuven – Voorburg: Acco.

